

УДК 343.98;343.148

ЩОДО СПЕЦИФІКИ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО, ЗДІЙСНЮВАНОГО ПРОКУРОРОМ – ДЕРЖАВНИМ ОБВИНУВАЧЕМ

Максимишин Н.М., аспірант
Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена розгляду проблем застосування тактичних прийомів під час судового допиту потерпілого за участю прокурора – державного обвинувача. Наводяться типові судові ситуації, які виникають під час допиту потерпілого прокурором – державним обвинувачем та зазначаються шляхи їх вирішення.

Ключові слова: потерпілий, прокурор – державний обвинувач, допит у суді, тактика допиту.

Статья посвящена рассмотрению проблем применения тактических приемов во время судебного допроса потерпевшего с участием прокурора – государственного обвинителя. Приводятся типовые судебные ситуации, которые возникают во время допроса потерпевшего прокурором – государственным обвинителем и указываются пути их решения.

Ключевые слова: потерпевший, прокурор – государственный обвинитель, допрос в суде, тактика допроса.

MAKSYMUSHYN N.M. ABOUT SPECIFICITY OF INTERROGATION OF THE VICTIM EXERCISED PROSECUTOR – THE STATE PROSECUTOR

The article is devoted to the problems of the use of tactics during court interrogation the victim involving public prosecutor – prosecution. We present typical legal situations that arise during the examination of the victim by the prosecutor – state prosecutor and specified solutions.

Key words: victim, prosecutor – state prosecutor, interrogation in court, interrogation tactics.

Враховуючи те, що потерпілий несе кримінальну відповідальність за надання за відомо неправдивих показань за ст. 384 Кримінального кодексу України (далі – КК України), його допит розпочинається з вручення судовим розпорядником відповідної пам'ятки про його права та обов'язки, а головуючий з'ясовує, чи зрозумілі йому його права та обов'язки, передбачені ст. ст. 56, 57 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), і в разі необхідності роз'яснює їх (ст. 345 КПК України). Потім із дотриманням порядку, встановленого ст. 353 і ч. ч. 2, 3, 5-14 ст. 352 КПК України, головуючий пропонує потерпілому розповісти все те, що йому відомо в справі. Після цього його допитують прокурор, захисник, обвинувачений, суддя.

Потерпілий дає показання, що стосуються обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України). Учені слушно звертають увагу на те, що невід'ємною частиною показань потерпілого є його думки та припущення, повідомлені ним під час допиту [7, с. 146]. Означене є допустимим з огляду на те, що потерпілий у більшості випадків є очевидцем учиненого кримінального правопорушення, безпосередньо стикається з фактом кримінального правопорушення чи самим злочинцем, а тому більше ніж будь-хто обізнаний з обставинами кримінального правопорушення, унаслідок якого йому заподіяна шкода.

В оцінці показань потерпілого, який нарівні з обвинуваченим також є заінтересованим у результатах розгляду справи, суду необхідно проявляти зваженість і критичність. Така заінтересованість є закономірною, оскільки потерпілим визнається особа, якій злочинно заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду (ст. 55 КПК України).

Дуже часто внаслідок дії багатьох чинників потерпілі можуть надавати недостовірну інформацію або свідомо спотворювати відомості про окремі події. Це може бути наслідком помилкового сприйняття ним подій та фактів, що зумовлюють, зокрема, особливий фізичний стан потерпілого через вимагання в нього хабара, його специфічне ставлення до обвинуваченого тощо. Вирок суду не може ґрунтуватися на показаннях потерпілого, у яких є істотні суперечності, особливо в тих випадках, коли такі показання не підтверджено іншими доказами. Правильною, на нашу думку, є позиція Залізничного районного суду м. Львова, який вироком від 18 жовтня 2010 р. засудив голову правління житлово-будівельного кооперативу В. за ч. 1 ст. 366 КК України, а за ч. 2 ст. 368 КК України – виправдав за відсутністю в його діях складу злочину. Однією з підстав виправдання В. були показання потерпілого, що суперечили іншим дослідженим у суді доказам [10].

Отже, насамперед необхідно проаналізувати специфіку допиту потерпілого, здійснюваного прокурором – державним обвинувачем.

Дещо повторюючись, констатуємо, що згідно зі ст. 353 КПК України потерпілий допитується за правилами допиту свідків. У більшості випадків допит потерпілого проводиться перед допитом свідків. Крім того, потерпілий як учасник кримінального провадження не виводиться із залу судового засідання. Показання потерпілого є не лише джерелом доказів, але й засобом захисту його інтересів.

Потерпілому надана законодавством можливість брати активну участь у судовому дослідженні. Так, після з'ясування в обвинувачених про визнання чи невизнання ними своєї

вини суд вислуховує думку й потерпілого про порядок дослідження доказів. Норми КПК України закріпили важливе положення про рівні права потерпілого в судовому розгляді з обвинуваченим, захисником, цивільним позивачем, цивільним відповідачем та їх представниками щодо подання доказів, участі в дослідженні та заявлені клопотань.

Під час судового розгляду потерпілий має право надавати докази, брати участь у дослідженні доказів, ставити запитання обвинуваченому, іншим потерпілим у справі, свідкам, експерту.

Такі особливості правового статусу потерпілого прокурор повинен враховувати в його допиті, а також брати до уваги те, що потерпілий ознайомився з матеріалами справи та зацікавлений у викритті обвинуваченого, його покаранні, відшкодуванні збитків.

Водночас трапляються випадки, коли потерпілий байдуже ставиться до наслідків розгляду справи й до того, як буде засуджений обвинувачений. Крім того, можуть бути випадки, коли потерпілий зацікавлений у тому, щоб обставина події кримінального правопорушення не була встановлена. Таке ставлення може бути обумовлено різними причинами: почуттям жалю до нього та його сім'ї, сорому, домовленістю; шантажем і погрозою з боку обвинуваченого, його родичів та друзів тощо. Тому визначення ступеня та напряму такої зацікавленості потерпілого є важливою умовою правильного застосування тактичних прийомів його допиту.

Визначити ступінь зацікавленості прокурору допомагають дані про особистість потерпілого, характер його взаємовідносин з обвинуваченим, його ставлення до справи та поведінка під час досудового слідства й судового розгляду, у тому числі активність у виконанні своїх процесуальних прав, зміст і спрямованість його показань, розмір позову та низка інших особливостей.

У зв'язку із цим допит потерпілого повинен бути використаний прокурором для одержання від нього максимально повної інформації про відомі йому фактичні обставини, а також даних про фактори, що впливають на повноту й добросовісність показань.

Щоб одержати від потерпілого достовірні показання, необхідно ретельно з'ясувати як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, а саме: за яких обставин здійснилася подія, на що в цей час була звернута увага потерпілого, у якому стані він перебував (страх, переляк, хвилювання), які дії особисто здійснював (кликав на допомогу, чинив опір, намагався втекти), хто йому в цьому допомагав, чим обґрунтовані його висновки, думки тощо. У будь-якому разі прокурору необхідно знати, що поведінка потерпілого в момент учинення злочину залежить, з одного боку, від впливу зовнішнього середовища, тобто злочинного нападу чи іншого впливу, а з іншого – індивідуальних особливостей особи. Ці особливості особи характеризуються типом вищої нервової діяльності потерпілого, рисами його характеру тощо [9, с. 220–225]. Життєвий досвід має особливо важливе значення в поведінці потерпілого в справах про

статеві злочини, злочини на транспорті, у галузі порушення правил техніки безпеки. На поведінку потерпілого суттєво впливає правосвідомість: знання закону, своїх прав надає додаткові можливості під час захисту від злочинного нападу, створює впевненість у правоті дій, які перешкоджають злочинному посяганню.

Взаємозв'язок і взаємозумовленість особи та негативної поведінки потерпілого до злочину, динаміка психологічного механізму їх розвитку в значній мірі простежується (за результатами спеціальних психологічних досліджень) у таких злочинах, як убивство, заподіяння тілесних ушкоджень і зґвалтування, учинення яких провокували самі потерпілі. Домінуючими щодо сталості й значущості в структурі морально-психологічного складу потерпілих констатують такі якості, як агресія, деспотизм стосовно близьких, схильність до вживання алкоголю, ставева розпушеність, нерозбірливість у виборі знайомих, наприклад, унаслідок схильності до веселих розваг за умови невиправданої обставинами довірливості. Більшість із них зумовлюють вчинення різноманітних за характером злочинів [2, с. 13–14].

Прокурору (як і головуючому в судовому засіданні) дуже важливо встановити вже неодноразово згадуваний психологічний контакт із потерпілим, урахувавши його психічний стан та індивідуальні особливості, й забезпечити повноту та точність показань. Вивчення психофізіологічних властивостей потерпілого, сили, рухомості нервових процесів, типу вищої нервової діяльності, темпераменту допомагає визначити можливість учинення потерпілим тих чи інших дій, а взагалі – створити правильну картину події. Такі якості необхідно враховувати в ході установаження психологічного контакту з потерпілим під час його допиту в суді.

Дії злочинця, наслідки злочину часто приводять потерпілого до стану сильного душевного хвилювання, збудження, страху, тяжкої депресії, обурення, гніву, відчаю, розгубленості. Без урахування цих особливостей, їх правильного психологічного аналізу, зняття стресового стану потерпілого важко розраховувати на повноту та правильність його показань [4, с. 55]. Для уникнення помилок у показаннях потерпілого важливо враховувати особливості сприйняття ним у момент учинення злочину обставин справи, особистості злочинця. Уже давно експериментально доведено, що почуття страху, гніву, сорому, образи та інші, які відчуває потерпілий, можуть сприяти викривленню сприйняття, звужуючи його обсяг, призвести до неправильного оцінювання низки фактів, ознак, деталей. Під час фізіологічного афекту, який часто трапляється в результаті злочинного посягання на особу, у потерпілого затрудняється самоконтроль, правильне оцінювання своїх дій, погіршується сприйняття реальної обстановки [5, с. 24–25]. У подібних станах потерпілий може помилятися, оцінюючи фізичні дані злочинця, кількість злочинців, характер дій нападаючих. Однак сильні переживання, яких зазнає потерпілий у момент учинення над ним

злочину, часто роблять їх сприйняття більш глибоким, яскравим, надають можливість надого запам'ятати багато навіть незначних деталей події, деталі зовнішності злочинця.

Оскільки злочин завдає душевну травму потерпілому, то він подумки постійно повертається до події злочину, пригадуючи різні обставини події. Під час судового засідання потерпілому часто вдається згадати які-небудь суттєві обставини, про які він не повідомив органам досудового розслідування.

Допитуючи потерпілого в судовому засіданні, прокурору потрібно враховувати його фізичний та психічний стан, стараючись не заподіяти йому зайвих психологічних травм, з'ясувати, чи він переконаний у правильності своїх свідчень. Треба мати на увазі, що часті згадування події та пов'язаної з нею переживання активізують мисленнєві процеси потерпілого, посилюють його прагнення знайти винних. Тому потерпілі схильні часто висувати самостійні версії про те, хто й чому вчинив злочин. Допускаючи, що багато з таких припущень не ґрунтуються на будь-яких фактичних даних, цей чинник є актуальним. По-перше, це допомагає встановленню психологічного контакту. По-друге, версія потерпілого може мати логічний зміст [6, с. 36–63].

Допитуючи потерпілих та оцінюючи отримані від них показання, прокурору необхідно мати на увазі, що виникаючий у результаті болю психічний стан сам залежить від попереднього психічного стану. Втома та безсоння підвищують чуттєвість людини до болю, однак за умови глибокої втоми біль притуплюється. На холоді відчуття болю посилюється, а тепло, навпаки, сприяє послабленню больових відчуттів. Тяжкі психічні переживання, стан нервового напруження часто притуплюють відчуття болю. Страх, наприклад, може не тільки посилювати больові відчуття, а й мати прямо протилежну дію. Тому в період боротьби й опору, який чинить потерпілий, відчуття болю від отриманого раніше може здаватися в часі деколи відстроченим від моменту його заподіяння, оскільки увага потерпілого зосереджена в цей час на захисті. Часто із цих причин показання потерпілих про час заподіяння поранень можуть бути неточними та суперечити іншим доказам. Страх, біль, фізичні страждання, бажання звільнитися від злочинного нападу та швидше його припинити, збудження та напруження, виникаючі внаслідок злочину, зумовлені боротьбою, а внаслідок ставевих злочинів виникають ще й особисті, інтимні переживання, створюючи сукупність різноманітних, взаємопов'язаних між собою емоцій та почуттів, які утворюють складний, своєрідний психологічний стан потерпілого.

Прокурору необхідно також враховувати, що на показання потерпілого впливають і самі умови судового допиту. Тому немає потреби робити зауваження або коригувати потерпілого, необхідно дати йому можливість повністю висловитись, а потім шляхом постановки запитань доповнити та деталізувати прогалини в його показаннях й уточнити інформацію про обставини, які мають суттєве значення для справи.

Для перевірки достовірності показань потерпілого застосовують ті самі тактичні прийоми, що й стосовно свідка (про що згодом ітиме мова окремо). Водночас прокурор повинен враховувати, що потерпілий після розгляду всіх доказів може доповнити судові провадження, тому представник закону має передбачити таку ситуацію.

Так чи інакше за різноманітних судових ситуацій особливого значення набувають уже неодноразово згадувані обставини, які створюють позитивні умови для діалогу суб'єкта та об'єкта допиту: форма звернення, формулювання запитань, реакція на відповідь, додаткові запитання, їх спрямованість та характер тощо.

Важливо, щоб із самого початку допиту не допускати скутості, тому необхідно демонструвати уважність, об'єктивність. Для потерпілого як одного з головних суб'єктів – носіїв вербальної інформації про досліджуваній у суді злочин значний вплив має передусім та обставина, що тут психічне спілкування здійснюється в присутності багатьох осіб. Це може призвести до того, що свідомість потерпілого може розсіюватися, відхилятися. В умовах судового засідання потерпілі більш емоційно сприймають адресовані їм запитання. За своєю формою запитання мають бути насамперед коректними й такими, що не роздратовуватимуть допитуваного потерпілого. Можна повторити запитання декілька разів. Проте це не означає, що вони не можуть бути повторені з метою уточнення того, що було сказано. Для цього треба переформулювати запитання: відмовитись від нього в цей момент допиту, а поставити пізніше, перефразувати.

Потерпілий часто складніше сприймає запитання, ніж, наприклад, свідок або «підготовлений» захисником підозрюваний, які йому ставлять, і не може вирішити найпростіше розумове завдання. Тому потрібно дати йому можливість заспокоїтись, а також стежити за тим, щоб на особу не чинився вплив зовнішнього роздратування, гомін у залі, сміх, репліки тощо, яких не можна допускати в судовому провадженні. Уважне ставлення до показань особи, яку допитують, можуть викликати в неї бажання розповісти значно більше за те, що їй відомо за справою, активізувати розумову діяльність. Натомість грубе, неумовне відношення, неповажні репліки спроможні викликати скупість і принизити психічну активність.

Під час допитів в умовах судового провадження має значення кожна деталь, у тому числі й тон, яким буде поставлено питання. Закон надає право прокурору в разі суттєвих розходжень у показаннях у суді й досудовому слідстві, а також за відмови від показань суб'єкта заявляти клопотання про оголошення свідчень, які він давав раніше. Такий спосіб може надати значну перевагу прокуророві. При цьому після оголошення показань довіра до допитуваного може бути значно підірвана, у тому числі й у судді.

Поведінка державного обвинувача в допиті осіб у суді, тон запитань, які він ставить, повинні чітко свідчити про те, що основна лінія його поведінки – бажання встановити істину в справі. За належної реалізації цього подібну

позицію спроможний оцінити не лише захисник та обвинувачений, а також, що не менш важливо, і потерпілий.

Ураховуючи особливості тактики допиту потерпілого в судовому засіданні, прокурор повинен продемонструвати чіткість і послідовність запитань: неупередженість своєї позиції, толерантність, коректність та офіційність, повагу до суду, усіх учасників процесу, передусім потерпілого; доступну форму розмови; упередження для допитуваного потерпілого дискомфортної ситуації; повноту й вичерпаність з'ясування всіх спірних питань. Тобто своєю поведінкою прокурор схиляє потерпілого до правдивих показань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Благодир В.С. Доказування в судових стадія кримінального процесу у справах про одержання хабара : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.С. Благодир. – Ірпінь, 2012. – 231 с.
2. Веселков К.В. Проблемы психологии формирования показаний потерпевшего и особенности тактики его допроса на следствии: по конкретным категориям дел : автореф. дис. ...

канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / К.В. Веселков. – Краснодар, 2002. – 23 с.

3. Ворожцов С.А. Обеспечение процессуальной безопасности потерпевшего и свидетеля / С.А. Ворожцов // Российская юстиция. – 1996. – № 11. – С. 23–26.
4. Глазырин Ф.В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий : [учебное пособие] / Ф.В. Глазырин. – Свердловск : Изд-во СЮИ, 1973. – 156 с.
5. Закаатов А.А. Тактика допроса потерпевшего / А.А. Закаатов. – Волгоград : Изд-во: Волгогр. гос. ун-та., 1976. – 25 с.
6. Костицкий М.В. Судова психологія : [навч. посіб.] / М.В. Костицкий, В.Я. Марчак, О.К. Черновський, А.В. Федіна. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2013. – 498 с.
7. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – 2-ге вид., перероблене і доповнене. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
8. Міщенко С.М. Процедура судового розгляду / С.М. Міщенко // Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [С.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація. – Х. : Право, 2012–. – Т. 2. – 2012. – С. 66–123.
9. Черновський О.К. Психологічні особливості особистості потерпілого у кримінальному процесі / О.К. Черновський // Юридичний часопис НАВС. – 2013. – № 2. – С. 220–225.
10. Кримінальна справа № 1-57/2010р. // Архів Залізничного районного суду м. Львова. – 2010.

УДК 343. 131

МІСЦЕ ПРИНЦИПУ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Музиченко О.В., здобувач
кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету права та масових комунікацій
Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню позицій науковців щодо визначення місця інституту права власності у системі права та місця принципу недоторканності права власності у системі принципів кримінального процесу України.

Ключові слова: інститут права власності, недоторканність права власності, принцип кримінального процесу, кримінальне провадження.

Статья посвящена исследованию позиций ученых относительно определения места института права собственности в системе права и места принципа неприкосновенности права собственности в системе принципов уголовного процесса Украины.

Ключевые слова: институт права собственности, неприкосновенность права собственности, принцип уголовного процесса, уголовное производство.

Muzychenko O.V. PLACE OF THE OWNERSHIP IMMUNITY PRINCIPLE IN THE SYSTEM OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LAW OF UKRAINE

The article devote to position of research worker in reference to the definition of space institute of ownership in the system of law and the principle of inviolability of property rights in the system of the principles of criminal procedure of Ukraine.

Key words: institute of ownership, inviolability of property rights, principle of criminal procedure, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Україна є демократичною, соціальною, правовою державою. У зв'язку з цим особливої актуальності в українському суспільстві здобула концепція громадянського суспільства, як необхідна передумова для побудови правової держави.

Громадянське суспільство є основою для правової, демократичної, соціальної держа-

ви, організовує і впорядковує суспільство, гарантує його безпеку і захист [1, с. 54].

Однією з основних категорій громадянського суспільства є власність. Загальноприйнято, що більшість вітчизняних та зарубіжних вчених, правових та політичних мислителів виокремлюють власність як необхідну умову становлення громадянського суспільства.